

De informele economie

Jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1984

PROF. DR. W. ALBEDA

Inleiding

De formele (geregistreerde, aan belasting onderhevige, sociale premies betalende) economie is slechts het topje van de ijsberg, die door de (veel oudere) informele economie wordt gevormd. De informele economie is een marginaal verschijnsel; het gaat met name om nauwelijks interessante verschijnselen, zoals de doe-het-zelf-economie en de zwart werkende werklozen of WAO-ers. Tussen deze twee uitersten bleken de opinies te liggen van economen over de informele economie. De aandacht voor de informele economie werd enerzijds afgedaan als een modeverschijnsel: over drie jaar is het over, en praten we over wat anders (Fase). Anderzijds zag men er een nogal fundamenteel gegeven in: vele arbeidsintensieve sectoren van de samenleving kunnen niet functioneren bij de hoge arbeidskosten van een moderne industriële economie. Omdat er naar persoonlijke diensten toch een relatief grote vraag is, worden zulke diensten tegen lage (geïndividualiseerde) prijzen aangeboden door mensen die beschikbaar zijn en reeds over een inkomen beschikken (van een partner, een uitkering, een deeltijdbaan) (Goudzwaard).

Wat valt er eigenlijk onder de term informele economie? Zoals te verwachten was, na de lezing der prae-adviezen, lag hier een vruchtbaar veld van discussie. Begeer en Van Tuinen: economische handelingen die buiten het bereik van de fiscus vallen, maar ook transacties die niet in de statistieken zijn begrepen. Het werk van de huisvrouwen of -mannen valt er onder, maar ook een aantal „criminele” activiteiten. Zij vatten de informele economie onder de opties zwart (= verboden) / officieel, zwart/officieus en zwart/officieel en officieus. Het zwarte gedeelte (belastingontduiking) schatten zij op 5 à 10 % van de nationale economie (een cijfer dat niet nieuw bleek te zijn). Kiest men voor de ruimere optie, te meten via tijdsbesteding, dan is de informele economie (de som van alle activiteiten die strekken tot behoeftenbevrediging buiten de geregistreerde markt om) groter dan de formele.

Bijgaande tabel geeft een beeld van de tijdsbesteding 1).

Heertje zorgde voor de theoretische ana-

lyse van de informele economie. Door het aanvaarden van een ruime definitie van welvaart kan hij formele en informele economie in één kader vatten. De twee sectoren vormen dan (en wie zou daar eigenlijk aan twifelen) één systeem met een intensieve wisselwerking. In veel gevallen kan men dezelfde dienst (bij voorbeeld de dienstverlening van het kappersbedrijf) in het formele en in het informele circuit krijgen. In veel gevallen is er de keuzemogelijkheid tussen het op de markt kopen van een dienst (bij voorbeeld de was het huis uit, de auto repareren in een Bovag-garage) of het zelf verrichten van zo'n dienst (doe-het-zelven) eventueel met gebruikmaking van apparatuur van de formele economie (de wasserette, de doe-het-zelf-garage). Soms er is de optie: zelf doen (huisvrouw spelen), de dienst kopen in de formele economie (een huishoudster in dienst nemen) of in de informele economie (dito, maar dan met ontduiking van de daarvoor bestaande regels).

Het is duidelijk dat juist die keuzemogelijkheid formele en informele economie verenigt. De mate van prijs- en loonstarheid, de regulering, de hoogte van de loonkosten in de formele economie, de belasting enz. kunnen ertoe leiden dat een be-

paalde economische activiteit van de formele naar de informele economie verschuift. Het is duidelijk dat de ontwikkeling in de formele economie (de regelgeving, loonkosten, beschikbaarheid van mensen) bepalend is voor de omvang van de informele sector. Mijn eigen gedachte is dat er in de moderne verzorgingsstaat nogal wat elementen liggen (hoge belastingen, sociale premies, regelgeving) die de verschuiving van een aantal arbeidsintensieve diensten naar de informele economie zouden kunnen stimuleren: starre prijzen leiden tot overcapaciteiten in de formele economie. De informele economie is flexibel, daar worden vraag en aanbod uiteindelijk aan elkaar aangepast. Heertje ziet een tendentie naar algemeen evenwicht in formele en informele economie te zamen, dat ontstaat wanneer de netto beloning der produktiefactoren (en met name arbeid) in formele en informele economie aan elkaar gelijk is.

Beleid

In hoeverre moet het beleid met het bestaan van (een vlucht naar) de informele economie rekening houden? Men kan zich voorstellen dat de gehele inkomensverdeling anders ligt wanneer het informele circuit erbij wordt gerekend. In Heertje's redenering: de mensen aan de onderkant van de pyramide moeten er wat bij doen om rond te komen, de mensen aan de top kunnen meer op dit terrein. Dit geeft een soort U-vormig effect. Maar kan men bij voorbeeld wanneer het om de „echte minima” gaat, in rekening brengen dat veel mensen er „wel wat verdienen in het informele circuit” of geldt veeleer dat inkomensbeleid alleen op formeel bekende gegevens af mag gaan?

Beleid dat het bestaan van het informele circuit ignoreert, reageert op partiële gege-

1) Rapportage Arbeidsmarkt 1983, Ministerie van Sociale Zaken, september 1983.

Tabel. Gemiddelde tijdsbesteding in uren per week

	Beroepsarbeid (excl. woon- werkverkeer)		Huishoudelijk werk		Doe-het-zelven		Vrijwilligerswerk		Totaal	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980	1975	1980	1975	1980
Mannen:										
werkend <25 uur	13,7	15,8	8,2	10,6	4,2	5,4	1,2	2,1	27,3	33,9
>25 uur	32,8	32,0	8,0	8,7	4,4	4,5	2,2	1,7	47,4	46,9
werkloos/arbeids- ongeschikt	0,0	0,0	14,8	15,1	5,4	8,3	2,3	3,1	22,5	26,5
gepensioneerd	0,0	0,0	18,9	14,3	7,2	6,6	1,6	3,4	27,7	24,3
Vrouwen:										
werkend <25 uur	16,8	13,5	30,6	30,7	4,7	5,5	1,9	2,0	54,0	51,7
>25 uur	26,2	28,2	19,6	16,1	4,2	4,8	1,0	0,9	51,0	50,0
werkloos/arbeids- ongeschikt	0,0	0,0	31,6	26,1	8,0	7,3	3,0	1,4	42,6	34,5
huisvrouwen	0,0	0,0	39,3	40,5	6,4	7,2	1,1	3,4	46,6	51,1
Scholieren/studenten >12 jaar	2,2	2,0	6,4	6,1	2,2	2,3	1,8	-1,0	12,6	11,4
Totaal	13,7	13,3	20,4	20,0	4,9	5,3	1,7	2,2	40,7	40,8

Bron: SCP (voor basismateriaal).

vens over de economie. Zou het gaan om een proportionele afwijking tussen formele en informele economie, is er niets aan de hand (Fase), maar als de afwijking meer systematisch is (wat mij waarschijnlijker lijkt) ligt het anders. Mag men er vanuit gaan dat bij een drastische arbeidstijdverkorting de informele economie stimulanzen ondervindt? Wanneer het effect van zo'n arbeidstijdverkorting is dat de beschikbare arbeid alleen maar anders wordt verdeeld, is er niets aan de hand. Ook de vrije tijd wordt dan alleen maar anders verdeeld (Kessler). Maar als arbeidstijdverkorting nu eens de starheid in de economie vergoot (iedereen maximaal 25 uur per week), zouden bedrijven dan geen flexibiliteit zoeken in het informele circuit, en zouden veel werknemers niet tijd, energie en geldgebrek genoeg hebben om op die vraag in te gaan? Bovendien, zouden die werknemers die nog maar 25 uur werken, niet méér zelf gaan doen (minder vraag naar een aantal diensten in reparatie, onderhoud en persoonlijke verzorging)?

Moet de regering streven naar geleidelijke reductie van het informele circuit, en hoe kan dat gebeuren? Er leek een zekere mate van consensus te bestaan over de wenselijkheid van terugdringing van het informele circuit. Argumenten daarvoor zijn:

1. de informele economie verkleint, daar waar zij activiteiten bundelt die gevlucht zijn uit het formele circuit, het draagvlak voor publieke sector en voor overdrachtsuitgaven;
2. in een aantal gevallen beconcurrert de informele economie bovendien de for-

mele, b.v. bij schilderwerk, kappersbedrijf, tuinonderhoud enz. Verder wordt gewezen op de onwaarschijnlijkheid van veel beleid, bij het negeren van het informele circuit.

Hoe zou een dergelijk beleid eruit zien? Heertje ziet twee wegen:

1. men kan trachten de formele economie wat minder star te maken, door verandering van de regelgeving;
2. men kan trachten de hoogte en de starheid van de arbeidskosten in de formele economie aan te pakken.

Interessant is dat Douben en Van der Wilde een wat andere weg bewandelen. Zij willen het informele circuit, voor zover het zijn oorsprong vindt in te hoge en starre loonkosten, domweg integreren door het in verregaande mate te liberaliseren. Boven 25 uur per week kan bij voorbeeld 10 uur los van belasting en sociale premies worden gewerkt. Er komt zodoende een „bandbreedte tot experimenteren” en, zeggen Douben en Van der Wilde, „deze zone valt samen met de doorsnee zwarte arbeid, c.q. de kleinere zwarte transacties”. Douben stelde ter vergadering dat de overheid niet de illusie moet hebben de gehele economie te kunnen regelen. In de discussie bleek dat beide schrijvers hun voorstel zagen als een discussiebijdrage. Over een alternatief, bestaande in een reductie van belasting, premies en BTW voor sommige (door de vlucht naar de informele economie het meest bedreigde) sectoren bleek met hen wel te praten. Toch bleef het fundamentele punt liggen. Moet worden ge-

streefd naar het de wind uit de zeilen nemen van de informele economie (flexibilisering van de formele economie, deregulering en arbeidskostenverlaging) of naar een vorm van regularisering ervan, door een veel grotere tolerantie dan thans (officieel) bestaat.

Douben en Van der Wilde gaan er vanuit dat vooral het kleinbedrijf in ambacht en dienstensector wordt bedreigd door de vlucht naar de informele economie. Hun marginale nultarief voor belasting en sociale premies zou die vlucht stoppen, door een groot deel, misschien de hele informele economie domweg te accepteren en zo te integreren. Wellicht een wat erg radicale gedachte. Allaart stelde ter vergadering een gematigder variant voor: men kan over de uren boven de „normale” (25 uur) een lager maximaal tarief in rekening brengen; men kan ook bedrijven bij uitbreiding een loonkostensubsidie geven.

De gedachte dat een beter georganiseerde controle en efficiëntere verbodsbepalingen de problematiek van de informele economie zouden kunnen elimineren, vond weinig of geen aanhangers. Ik denk dat economen te veel waardering hebben voor het rationeel handelende individu, ook wanneer die informele wegen gaat bewandelen, om er voor te pleiten langs de harde weg van verbod en sanctie deze wegen af te sluiten. Of zijn ze misschien te pragmatisch om geloof te hechten aan de mogelijkheid van zulke verboden en vrezen ze alleen maar nog meer onwaarschijnlijkheid?

W. Albeda